

УДК 351.759.6

DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.04.14>

Павлов Сергій Сергійович,
начальник відділу організації
підвищення кваліфікації та атестації
педагогічних працівників у сфері
цивільного захисту Інституту державного
управління у сфері цивільного захисту,
полковник служби цивільного захисту
ORCID 0000-0002-9927-898X
spavlov13@ukr.net

ЦИВІЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЯК ОБ'ЄКТ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ

Анотація

У статті досліджуються теоретичні питання цивільного захисту як об'єкту системи публічного управління в Україні. Розкриті категорії та суспільні відносини в сфері управління цивільним захистом, зокрема досліджено теоретичні надбання та погляди науковців на стан і цілі системи управління в сфері цивільного захисту в Україні.

Мета статті. З'ясувати трактування категорій «цивільний захист (ЦЗ)» і «публічне управління в сфері ЦЗ» в якості окремих управлінських категорій, визначення яких пов'язане з використанням сучасних механізмів і методів (інструментів) державного управління в країні. Дослідити новітні теоретичні дослідження та позиції українських авторів щодо формування ефективних суспільних відносин у сфері ЦЗ за умов реформування всієї національної управлінської системи, зокрема в сфері цивільного захисту.

Наукова новизна. У роботі комплексно, з використанням сучасних методів пізнання, новітніх досягнень науки державного управління досліджено теоретичні питання управлінського процесу в сфері цивільного захисту як об'єкту публічного управління. Обґрунтовано теоретичне розуміння змісту категорій «керований цивільний захист», «децентралізація ЦЗ» як механізму публічного управління та адміністрування, що припускає передачу управлінських функцій в сфері ЦЗ на регіональний і місцевий рівень та контролю за діяльністю на цих рівнях.

У статті здійснено дослідження напрямів модернізації інституту ЦЗ в Україні та теоретично доведено, що сучасною метою процесу вдосконалення дієвості ЦЗ є реформування та посилення інституційної спроможності керівних органів, формування раціональної та збалансованої місцевої влади в управлінських сферах і необхідність існування децентралізованої управлінської моделі ЦЗ в Україні.

Висновки. У роботі обґрунтовані наукові положення щодо удосконалення використання в управлінській практиці в сфері ЦЗ механізмів публічного управління, які знаходяться ще на початковому етапі. В теоретичному контексті наука державного управління потребує розкриття та конкретизації категорій та суспільних відносини в сфері управління цивільним захистом, зокрема за умов військових дій на території держави, тому існує нагальна необхідність подальших досліджень у цій сфері.

Крім цього при дослідженні сучасних публікацій та з'ясуванні теоретичної сутності понять «публічне управління», «територіальне управління» і «управління ЦЗ» доведено, що суспільні відносини в сфері цивільного захисту та у конкретних інститутах, наприклад, місцевих державних адміністраціях, не є стійкими, адже змінюються разом з їх розвитком, а також за умов формування сучасних реальних управлінських і фінансових повноважень, зокрема в сфері ЦЗ.

Ключові слова: публічне та державне управління, цивільний захист, реформування та модернізація, суспільні відносини, управління в сфері ЦЗ, ризики ЦЗ.

Pavlov Serhii S.,
colonel of civil protection service,
head of department,
Institute of Public Administration
in the Sphere of Civil Protection
ORCID 0000-0002-9927-898X
spavlov13@ukr.net

CIVIL PROTECTION AS A PURPOSE OF THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM: QUESTIONS OF THEORY

Abstract

The article deals with theoretical questions of civil defense as an object of the system of public administration in Ukraine. Expanded categories and public relations in the field of civil protection management. In particular, the theoretical gains and views of scientists on the state and purposes of the management system in the field of civil protection in Ukraine are researched.

The purpose of the article. *In this paper, the purpose is to find out the interpretation of the categories «civil protection (CP)» and «public management in the sphere of the CP» as separate administrative categories, the definitions of which are associated with the use of modern mechanisms and methods (instruments) of public administration in the country. To investigate the latest theoretical researches and positions of Ukrainian authors on formation of effective public relations in the sphere of the Central Committee in the conditions of reforming the whole national management system.*

Scientific novelty. *In the work of the complex using modern methods of cognition, taking into account the latest achievements of the science of public administration, the theoretical issues of the management process in the field of civil defense as an object of public administration are investigated. The theoretical understanding of the content of the category «managed civil protection», «decentralization of the Central Committee», and, in particular, as a mechanism of public administration and administration, which involves the transfer of managerial functions in the sphere of the Central Committee to the regional and local level and control over the activities at these levels, is substantiated. The article analyzes the directions of modernization of the Central Research Institute in Ukraine and theoretically proved that the current goal of the process of improving the efficiency of the Central Election Commission is to reform and strengthen the institutional capacity of the governing bodies, the formation of rational and balanced local authorities in management spheres and the need for a decentralized management model of CES in Ukraine.*

Conclusions. *As a result of work justified scientific provisions on improving the use of management practices in the field of public procurement, mechanisms of public administration, which are still in its infancy. In theoretical context, the science of public administration requires the disclosure and specification of categories and social relations in the field of civil protection management, in particular in the context of military operations on the territory of the state, in particular, there is an urgent need for further research in this area. In addition, in the study of contemporary publications and the clarification of the theoretical essence of the concepts of «public administration», «territorial management» and «management of the Central Committee», it has been proved that public relations in the field of civil protection and specific specified institutions, for example, local state administrations, are not they are stable because they change with their development, as well as in the context of the formation of modern real administrative and financial powers, in particular in the field of Central Government.*

Key words: *public and state administration, civil defense, reforming and modernization, social relations, management in the sphere of centralized control, risks of centralized control.*

Постановка проблеми. Загальнодержавним питанням в нашій країні є вдосконалення системи цивільного захисту, попередження надзвичайних ситуацій і зниження масштабів матеріальних, соціальних втрат тощо від військових та інших дій на території України. Сьогодні, після п'яти років військової агресії, на землях України стало зрозумілим, що сталого розвитку України та її регіонів може бути досягнуто тільки шляхом реального удосконалення комплексної системи публічного управління в сфері цивільної безпеки та ліквідації катастрофічних наслідків таких дій з боку агресивних держав-сусідів, зокрема за допомогою вчасного та дієвого використання новітніх механізмів державного та публічного управління.

Зазначимо, що вирішення наукової проблеми щодо визначення ризику в сфері ЦЗ знаходиться в площині міждисциплінарної науки «Публічне управління й адміністрування», зокрема такого її напрямку, як державне управління в сфері соціально-економічної безпеки України з точки зору цивільного захисту, системність якого (управління) безпосередньо пов'язана з урахуванням особливостей управління в означеній сфері. На наше переконання, має місце ланцюгова парадигмальність, яка полягає у такому: ефективність забезпечення системи національної та цивільної безпеки залежить від вчасності та результативності державного управління, реалізація якого вимагає обґрунтованого вибору необхідної концепції та стратегій, у тому числі щодо процесу формування комплексної системи публічного управління в сфері цивільного захисту.

Для реалізації нової стратегії сталого розвитку України та її регіонів, а також здійснення виваженого реформування системи публічного управління безпосередньо необхідна розробка моделей, методів (інструментів) і засобів прогнозування та попередження і, насамперед, тих, що пов'язані з оцінюванням ризику, здійсненням превентивних заходів щодо попередження та забезпечення публічними інституціями готовності до реагування на ситуації в сфері цивільного захисту.

Мета статті. З'ясувати трактування категорій «цивільний захист (ЦЗ)» і «публічне управління в сфері ЦЗ» в якості окремих управлінських категорій, визначення яких

пов'язане з використанням сучасних механізмів і методів (інструментів) державного управління в країні. Дослідити новітні теоретичні дослідження та позиції українських авторів щодо формування ефективних суспільних відносин у сфері ЦЗ за умов реформування всієї національної управлінської системи, зокрема в сфері цивільного захисту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виклад основного матеріалу. Погоджуємося із В. Андроновим, С. Домбровською, С. Назаренко, О. Семків, О. Трушом та ін., що безпека населення та територій, тобто прийнятний рівень ЦЗ, безпеки населення досягається шляхом управління природними ризиками (стихійними лихами) та техногенними (аваріями й катастрофами) [1]. З огляду на це можливо побудувати «дерево цілей» державного управління у сфері забезпечення цивільної безпеки, яке буде спрямоване на використання саме управлінської складової в сфері ЦЗ і безпеки людини. Довгострокові цілі такого державного управління в масштабі окремої країни визначаються на основі концепції сталого її розвитку (така стратегія в Україні була прийнята у 2015 році), середньострокові цілі – на основі концепції прийнятного ризику, а короткострокові цілі – на основі концепції виправданого ризику [2].

У контексті теоретичних досліджень, група вчених (П. Волянський, В. Воротін, С. Домбровська, Є. Романенко, В. Садковий та ін.) справедливо роблять висновок, що під ризиком цивільного захисту варто розуміти можливість небажаних наслідків від небезпечних процесів і явищ, а під техногенним – можливість небажаних наслідків від небезпечних техногенних явищ (аварій і катастроф на об'єктах техносфери), а також погіршення навколишнього природного середовища через промислові викиди в процесі господарської діяльності (що є сферою діяльності екологічної безпеки й охорони навколишнього природного середовища) [3].

Слід зауважити, що природні та техногенні проблеми в сфері цивільного захисту досліджують у межах технократичної концепції, представниками якої можна вважати М. Кулешова, А. Коссе, А. Максимова, Д. Полковниченка, С. Пономаренка, О. Соболя та ін. Згідно з цією концепцією сам захист вимірюється ймовірною величиною втрат за певний проміжок часу. Завчасне передбачення

необхідності захисту, виявлення факторів, що впливають на сталий національний розвиток і розвиток окремих територій, вжиття заходів щодо зниження негативних наслідків з урахуванням ефективності заходів, що вживаються, становлять об'єкт державного управління в сфері цивільного захисту.

В узагальненому вигляді дефінітивне визначення управління в сфері цивільного захисту в системі публічного адміністрування, яке дають В. Воротін, М. Кулешов, А. Коссе, А. Максимов, Д. Полковниченко, С. Пономаренко, О. Соболев та ін., включає таке: розробку й обґрунтування оптимальних і, за необхідності, оперативних програм діяльності, покликаних ефективно реалізовувати управлінські рішення в сфері забезпечення цивільного захисту та загальної соціально-економічної безпеки держави. Головний елемент цього виду діяльності – процес раціонального розподілу обмежених ресурсів на зниження різних видів захисту з метою досягнення такого рівня безпеки населення та навколишнього природного середовища, який тільки необхідний або можливий, з позиції дії економічних і соціальних чинників. Підґрунтя означеного процесу становить функція контролінгу, складовими якої є моніторинг стану цивільної безпеки й аналіз ризику виникнення проблем у цій сфері.

Варто відзначити, що деякі вчені (С. Андреев, А. Білоусов, О. А. Мельниченко та ін.) слушно пропонують також розглядати державне управління в сфері ЦЗ у межах функцій контролінгу, але з уточненням, що таке управління сферою ЦЗ представляє собою цілеспрямовану діяльність щодо реалізації найкращого із можливих способів підвищення захисту до рівня, який суспільство вважає прийнятним, виходячи з існуючих обмежень на ресурси та час.

Окрім того, для державного управління в сфері цивільного захисту також використовується підхід, заснований на суб'єктивних судженнях, який передбачає свідоме неврахування соціально-економічних аспектів, що значною мірою визначають рівень безпеки особистості та суспільства. Разом із тим, практично орієнтований науковий підхід до прийняття управлінських рішень з метою забезпечення сталого розвитку суспільства та держави, тобто забезпечення безпеки людини і навколишнього його середовища в

умовах підвищення якості життя кожного індивідуума, вимагає зваженого та неупередженого мислення, заснованого на кількісному аналізі ризику й наслідків від прийнятих подібних рішень. Ці рішення приймаються в межах системи державного управління цивільним захистом.

Важливою складовою частиною соціального управління має стати система державного управління в сфері ЦЗ, – як її ще називають М. Криштанович, Г. Ситник та ін., – управління природною, техногенною та соціальною безпекою України, її регіонів і населення.

Відповідно до чинного законодавства держава – ключовий суб'єкт гарантування та підтримки цивільної безпеки за умов надзвичайних ситуацій. У силу цього, як такий суб'єкт, держава здійснює свої функції через систему органів, які відносяться до законодавчої, виконавчої та судової гілки влади, а також через громадські та інші об'єднання й організації, які виконують контрольні-наглядні функції, зокрема й моніторинг. Для їх здійснення громадські та інші об'єднання й організації, як важливі суб'єкти цивільного захисту та безпеки, мають відповідні права та обов'язки, необхідні для її забезпечення, які визначені Постановою Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики». У продовження відзначимо, що інший бік реалізації цих правомочностей – це пріоритети національних інтересів України, визначені в ст. 6 Закону України «Про основи національної безпеки України».

У ньому закріплено, що забезпечення екологічно- і техногеннобезпечних умов життєдіяльності громадян і соціального розвитку передбачає збереження навколишнього природного середовища.

Запорукою ефективності державного управління в сфері ЦЗ є системність його формування та подальшої реалізації. Однак перед тим, як детермінувати складові цієї системності, показати те, від чого вона залежить, слід дати визначення поняття «система».

Учений Л. Берталанфі запропонував таке визначення системи – це комплекс взаємодіючих й організованих у чітку ієрархічну структуру елементів, що перебувають у певних зв'язках один з одним та із зовнішнім

середовищем [4]. Дане поняття й дотепер становить підґрунтя для використання його в межах права, економіки, державного управління, соціології тощо. Підтвердженням цього служать наукові напрацювання В. Аверьянова, В. Бакуменко, В. Воротіна, Е. Єгорової, М. Кравчук, А. Кульмана, О. Лазора, В. Маліновського, О. Машкова, Т. Парсонса, Г. Попова, В. Сіренко, С. Серьогіної А. Якимчук та ін.

Безперечно, Л. Берталанфі у цьому визначенні зробив особливий акцент на синтетичності системи та світобуття і загальній її характеристиці. Разом із тим, він указав на універсальність і важливість забезпечення цілісності та ієрархічності під час функціонування системи, зокрема соціальної, адже поведінка і властивості цілого визначаються взаємодією його частин. Варто вказати, що цілісну систему формує сукупність компонентів, взаємний вплив яких зумовлює появу нових її якостей, що спочатку властиві лише окремим елементам системи, а потім усім. При цьому апріорі їй притаманний цілеспрямований процес самовідтворення та самовдосконалення, тому що функціонування цілісної системи вимагає належної організації її елементів, і сутність управління зводиться до вчасного обміну необхідною інформацією між ними, інформація виконує ролі об'єднуючого компоненту.

Кожна система у своєму розвитку та функціонуванні повинна мати мету. Зважаючи на об'єкт нашого дослідження, варто більш детально зупинитися на визначенні мети функціонування та можливо особливостей системи державного управління в сфері цивільного захисту.

У цьому контексті деякі науковці (В. Лапін, Н. Малишева) наполягають на необхідності характеристики саме реалізації державної політики у сфері цивільного захисту, що спрямована на гарантування та підтримку безпеки й захист населення та територій від різноманітних факторів негативної дії як у мирний час, так і в особливий військовий період, а також на допомогу іноземним державам в усуненні їх руйнівних наслідків згідно із положеннями міжнародних договорів, укладених Україною.

Розкриваючи цю думку, Є. Осіпов, Р. Приходько, А. Ромін та ін. стверджують, що головною метою держави – це сфера ЦЗ і попередження виникнення НС, яка знаходить свою безпосередню реалізацію в межах діяльності Єди-

ної державної системи запобігання і ліквідації НС, захисту населення і територій від них. Прикметно, що ця діяльність охоплює, насамперед, виконання функції прогнозування, а вже потім заходів, пов'язаних із контролем і наглядом за небезпечними об'єктами в контексті цивільного захисту. Окрім того, важливими чинниками, які впливають на досягнення мети державного управління в цій сфері, є наявність чіткого плану дій, а також ресурсна, безпекова й інформаційна складова.

Зважаючи на викладене, можемо стверджувати, що забезпечення системи цивільного захисту в цілому є безпека сфер, галузей і об'єктів економіки та національного надбаня держави від дії негативних наслідків. Така система є невід'ємною частиною державотворення та державної внутрішньої і зовнішньої політики як найважливішої форми реалізації державного управління відповідними суб'єктами – органами державної влади та місцевого самоврядування за участі підприємств, організацій, установ і громадян. Упровадження ж державної політики у сфері захисту населення і територій (забезпечення цивільної та соціально-економічної безпеки) охоплює таке: запобігання їх виникненню і адекватне реагування, базис якого становить система вітчизняного та міжнародного законодавства, об'єднаних в одне правове поле.

Отже, з позиції системності запорукою дієвості здійснення державного управління в сфері цивільного захисту є таке:

- система моніторингу, аналізу ризику і прогнозування надзвичайних ситуацій як основи діяльності щодо зниження ризиків;
- система попередження та механізми державного регулювання ризиків;
- система управління ЦЗ, включаючи оперативне реагування, технічні засоби і технології проведення аварійно-рятувальних робіт, першочергового життєзабезпечення і реабілітації постраждалого населення;
- система підготовки керівного складу органів управління, зокрема і в галузі права та державного управління [5], фахівців і населення в галузі зниження ризиків.

Комплексно структура системи державного управління природними та техногенними ризиками в масштабі країни або на конкретній території включає такі основні елементи:

- визначення рівня прийняттого ризику та побудова механізмів державного регулю-

вання безпеки, виходячи з економічних і соціальних факторів;

- моніторинг навколишнього природного середовища, аналіз ризику для життєдіяльності населення;
- прийняття управлінських рішень щодо доцільності проведення заходів захисту;
- раціональний розподіл коштів на превентивні заходи щодо зниження ризику;
- здійснення превентивних заходів щодо зниження ризику та пом'якшення наслідків;
- проведення аварійно-рятувальних та відновлювальних робіт.

Відзначимо, що особливе місце серед виокремлених елементів системи державного управління в сфері цивільного захисту займає, зокрема аналіз. Він представляє собою ідентифікацію, оцінювання та прогноз сфери захисту. Власне, це дослідження, спрямовані на виявлення та кількісне визначення різних груп ризиків при здійсненні будь-яких видів діяльності, у т. ч. господарської.

Аналіз сфери захисту, зазвичай, починається з її ідентифікації, тобто виявлення небезпек на певній території як факторів ризику в разі їх справдження (настання), заснованого на аналізі статистичних даних про небезпечні природні й техногенні явища та результати їх взаємодії з антропосферою – стихійні лиха, аварії і катастрофи, а також механізми можливого впливу їх негативних факторів на різні групи населення в разі реалізації небезпек.

Оцінювання рівня захисту полягає в його кількісному вимірі, тобто визначенні можливих наслідків від дії небезпек для різних груп населення. Метою оцінювання є зважування необхідності захисту та вироблення управлінських рішень, спрямованих на його підвищення. При цьому оцінюються витрати та прибуток від прийнятого управлінського рішення.

Прогноз необхідного захисту – це його оцінювання на певний момент часу або на перспективу (тобто в майбутньому) з урахуванням тенденцій зміни умов вияву проблем і реальних ризиків.

Щодо аналізу сфери ЦЗ для населення та територій, то він заснований на використанні різних концепцій, методів і методик, і відбувається за такою логічною схемою:

- ідентифікація небезпек, моніторинг навколишнього середовища, яке потребує захисту;

- аналіз (оцінювання та прогноз) загроз;
- аналіз уразливості територій;
- аналіз ризику ЦЗ на території;
- аналіз індивідуального ризику для населення;
- порівняння його з прийнятним ризиком і прийняття рішення про доцільність проведення заходів із цивільного захисту;
- обґрунтування та реалізація раціональних заходів цивільного захисту;
- підготовка сил і засобів для проведення аварійно-рятувальних робіт;
- створення необхідних резервів для пом'якшення наслідків щодо ЦЗ.

На сучасному етапі розвитку фундаментальної та прикладної науки запропоновані та застосовуються такі концепції аналізу системи управління в сфері ЦЗ, які можна експлікувати на реальну ситуацію та необхідність управлінських дій (Рис. 1):

- економічна концепція, у межах якої аналіз ризику розглядається як частина витратно-прибуткового дослідження. В останньому ризику розглядаються як можливі втрати, що виникають через настання тих або інших подій або дій. Кінцева мета полягає в розподілі ресурсів таким чином, щоб максимізувати їх корисність для суспільства;

- технічна (технократична) концепція, заснована на аналізі відносних частот виникнення НС як способі визначення їх ймовірностей. При застосуванні цієї концепції наявні статистичні дані узагальнюються та визначаються середні показники за масштабом і часом виникнення окремих ситуацій в сфері ЦЗ, а також їх вплив на населення;

- психологічна концепція концентрується навколо досліджень міжіндивідуальних переваг щодо вірогідності з метою пояснити, чому люди реагують відповідно до їх сприйняття ризику, а не об'єктивного рівня ризиків або наукової їх оцінки;

- соціальна (культурологічна) концепція заснована на соціальній інтерпретації небажаних наслідків з урахуванням групових цінностей і інтересів. Соціологічний аналіз ризику пов'язує судження в суспільстві щодо ризику з особистими або суспільними цінностями й інтересами. Культурологічний підхід передбачає, що наявні культурні прототипи визначають напрям думок окремих особистостей, соціально-економічних систем, змушуючи їх приймати одні цінності та відкидати інші.

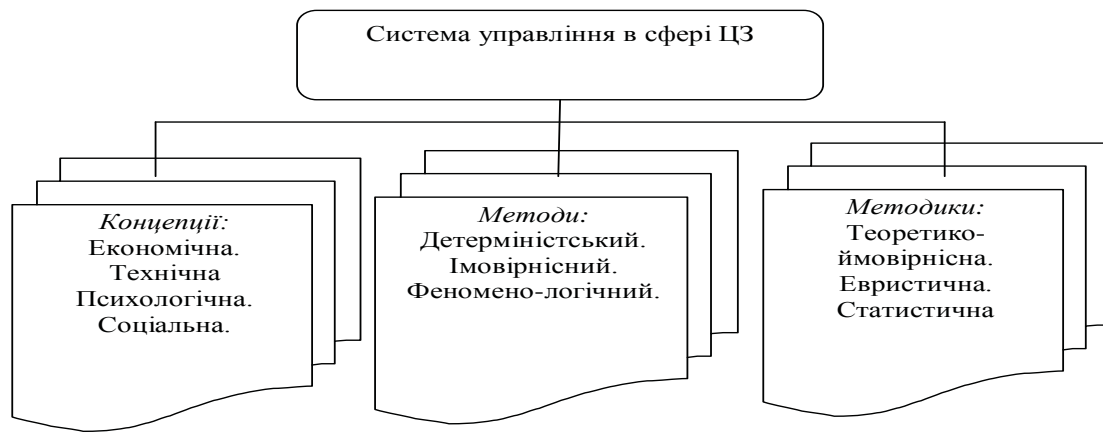

Рис. 1. *Методологія дослідження системи управління в сфері цивільного захисту*

* Джерело: складено на підставі аналізу [6].

Варто підкреслити, що в межах технічної концепції після ідентифікації небезпек (виявлення принципово можливих ризиків) оцінюється їх рівень і наслідки, до яких вони можуть призвести, тобто ймовірність відповідних подій і пов'язаний з ними ймовірний збиток. Для цього використовують методи оцінки ризику, які загалом діляться на феноменологічні, детерміновані та ймовірнісні.

Висновки. Таким чином, для своєчасного отримання достовірної інформації про стан навколишнього середовища та потенційно небезпечних об'єктів повинні бути здійснені такі заходи:

- створений єдиний центр прийому й обробки інформації, що надходить від різних систем і органів виконавчої влади загальної та спеціальної компетенції;

- постійно оновлювані відомчі системи спостереження за кількістю пунктів контролю та їх оснащення;

- створені автоматизовані системи моніторингу та прогнозування, засновані на сучасних засобах дистанційного зондування, у тому числі повітряного та космічного базування;

- створений банк даних про потенційно небезпечні виробництва та статистичних даних про проблеми в інтересах оцінки (прогнозу) стану ЦЗ;

- розроблені та затверджені методики прогнозу виникнення та розвитку небезпечних природних і техногенних явищ.

Погоджуємося, що на регіональному управлінському рівні (в окремо взятих регіонах) утворюються регіональні системи моніторингу системи ЦЗ, які об'єднують від-

повідні регіональні підрозділи органів виконавчої влади спеціальної компетенції, тобто ті, що належать до єдиної системи державного управління ризиками їх виникнення [7]. Координацію діяльності таких регіональних систем здійснюють регіональні центри моніторингу, лабораторного контролю та прогнозування системи ЦЗ, надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру регіональних центрів ДСНС України. Застосування відповідного інструментарію щодо реалізації системи із зниження ризиків і пом'якшення наслідків надзвичайних ситуацій відбувається в межах організаційно-інституційної складової, представленій структурними підрозділами ГУ ДСНС України. З огляду на обмежений розмір статті, відзначимо, що в рамках наших подальших досліджень ми зробимо оцінювання дієвості органів публічного управління, що функціонують у сфері цивільного захисту, здійснюючи при цьому прогнозування ризиків виникнення проблем, а також усунення їхніх негативних наслідків.

Список використаних джерел:

1. Андронов В. А., Домбровська С. М., Семків О. М., Назаренко В. Ю. Сучасний стан організаційно-правового забезпечення державного управління пожежною безпекою в Україні: монографія. Х., 2014. 230 с.

2. Воротін В. Є. Модернізація сфери освіти та науки як об'єкта державного управління: конкурентні переваги для України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 6. С. 153–160.

3. Воротін В. Є., Романенко Є. А., Щокін Р. Г., Півоваров К. В. Впровадження орга-

нізаційно-правових механізмів державного економічного управління: європейський досвід для України. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2018. № 3 (26). С. 368–376.

4. Берталанфі Л. Общая теория систем – Критический обзор. Исследования по общей теории систем / [Сб. переводов; Общ. ред. В. Н. Садовского и Э. Г. Юдина]. М.: Прогресс, 1969. 281 с.

5. Журавський В., Копиленко О. Юридична освіта в Україні: сучасний стан та напрями вдосконалення. *Право України*. 2004. № 11. С. 3–6.

6. Федорчак В. В. Механізми державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій в Україні: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. управл.: 25.00.02. Харків, 2018. 40 с.

7. Дометрична допомога в умовах надзвичайних ситуацій: практичний посібник / П. Б. Волянський, С. О. Гур'єв, М. Л. Долгий та ін. Х.: ФОП Панов А. М., 2016. 136 с.

References:

1. Andronov, V. A., Dombrovska, S. M., Semkiv, O. M., Nazarenko, V. Yu. (2014). *Suchasnyi stan orhanizatsiino-pravovoho zabezpechennia derzhavnoho upravlinnia pozhezhnoiu bezpekoiu v Ukraini*. Kharkiv [in Ukrainian].

2. Vorotin, V. Ye. (2017). *Modernizatsiia sfery osvity ta nauky yak obiekta derzhavnoho upravlinnia: konkurentni perevahy dlia Ukrainy*. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 6, 153–160 [in Ukrainian].

3. Vorotin, V. Ye., Romanenko, Ye. A., Shchokin, R. G., Pivovarov, K. V. (2018). *Improving the organizational and legal mechanism of state economic management: the european experience for ukraine*. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 3 (26), 368–376 [in Ukrainian].

4. Bertalanfy, L. (1969). *Obshchaia teoriya system – Krytycheskyi obzor. Yssledovanyia po obshchei teoryi system* / [Sb. perevodov; Obshch. red. V. N. Sadovskoho i E. H. Yudyna]. M.: Prohress [in Ukrainian].

5. Zhuravskiy, V., Kopylenko, O. (2004). *Yurydychna osvita v Ukraini: suchasnyi stan ta napriamy vdoskonalennia*. *Pravo Ukrainy*, 11, 3–6 [in Ukrainian].

6. Fedorchak, V. V. (2018). *Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia ryzykamy vynyknennia nadzvychainykh sytuatsii v Ukraini*: avtoref. dys. ... d-ra nauk z derzh. upravl.: 25.00.02. Kharkiv [in Ukrainian].

7. Volianskyi, P. B., Huriev, S. O., Dolhyi, M. L. ta insh. (2016). *Dometrychna dopomoha v umovakh nadzvychainykh sytuatsii* [First aid in emergencies]. Kharkiv: FOP Panov A. M. [in Ukrainian].

Стаття надійшла од редакції 24 липня 2019 р.